Iulian Boldea, Cornel Sigmirean (Editors)
MULTICULTURAL REPRESENTATIONS. Literature and Discourse as Forms of Dialogue
Arhipelag XXI Press, Tîrgu Mureș, 2016
ISBN: 978-606-8624-16-7
Section: Language and Discourse

PHRASEOLOGICAL UNITS CONTAINING GASTRONOMIC TERMS

Cristina Radu-Golea

Assist. Prof., PhD, University of Craiova

Abstract: The present article aims to systematize, according to semantic criteria, some Romanian expressions, phrases and proverbs which contain terms referring to gastronomic specialities. In most cases, the frequency of a term reflects the times since it appeared in standard language, but also its widespread popularity (an aspect easily noticeable in the case of recently borrowed gastronomic terms). The expressions and phrases selected are presented in point of their grammatical and lexical structures imposed by general use and recorded by Romanian dictionaries.

Keywords: phraseology, synonym, sense, gastronomy, classification

Analiza frazeologismelor[1] în componenţa cărora au fost incluşi termenii culinari româneşti care fac referire la materii prime (unele procesate), la feluri de mâncare şi preparate de orice fel, indică, pe de o parte, vechimea lor în limbă, pe de altă parte, răspândirea lor. Frazeologismele[2] avute în vedere (au în componenţă diferiţi termeni precum *pâinea*, termenii care denumesc produse de panificaţie, produsele obţinute din lapte, precum şi preparatele/mâncărurile lichide) vor fi clasificate în funcţie de termenul culinar conţinut, chiar dacă, de multe cele mai multe ori, sensul lor nu este unul asociat câmpului frazeologic gastronomic[3].

Covrigii se regăsesc într-o serie de frazeologisme care fac referire la forma lor, în general, sub formă de inel: *a* (*se*) *face covrig* „a se încovriga, a se încolăci, a se încovoia (din cauza frigului)”. De asemenea, ei par să fie simbolul sărăciei: *a ajunge/a ieşi/a scoate/a rămâne la covrigi* (înv. şi pop.) „a sărăci de tot”, „a ajunge/a aduce pe cineva la sapă de lemn”, *a mânca gaura de la covrig* sau, la polul opus, reprezintă „simbolul bunăstării, un fel de «tărâm al făgăduinţei»”: *acolo unde umblă câinii cu covrigii în coadă*, adică „în locuri bogate”; de asemenea, această expresie poate să aibă şi sensul „nicăieri” .

Spre deosebire de *covrigi, colacii* sunt „preparate” cu rol ritualic care au dezvoltat, în domeniul frazelologiei, două direcţii semantice principale. Pe de o parte, există asocierea cu moartea sau cu încetarea unei activităţi: *colacii* sunt însoţiţi, în acest caz, de *lumânări* sau de

[1] Unul dintre aspectele importante ale termenilor gastronomici priveşte includerea acestora într-o serie de colocaţii, locuţiuni, expresii, frazeologisme. În articolul de faţă, nu ne propunem să diferenţiem sensul acestor termeni. „Analogia dintre cuvânt şi unitate frazeologică este confirmată de însuşi faptul că există, în lucrările de lingvistică de la noi, conceptul de «sinonimie lexico-frazeologică». De altfel, s-a remarcat deja că unităţile frazeologice sunt echivalente reale sau numai potenţiale ale cuvintelor”. (Munteanu, 2013, p. 19).

[2] „Pentru toate expresiile idiomatice la care ne-am referit se poate observa că valoarea de comunicare şi, ulterior, cea de exprimare a unei stări afective sau a imaginaţiei rezidă în anumite cuvinte, pe baza cărora s-a format o anumită expresie sau alta; în utilizarea figurată, acest cuvânt sau aceste cuvinte, puse în diferite raporturi au valoare de metaforă (...).” (Dumistrăcel, 2011, p. 108)

[3] Fără a fi sinonime perfecte, *gastronomicul* şi *culinarul* se regăsesc în domeniul terminologiei, „împărţind” un inventar comun de termeni, de la denumirile mâncărurilor, ale deserturilor sau ale băuturilor, la numele proceselor de preparare a acestora.

BDD-V4356 © 2016 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:58:33 UTC)

colivă[4]: *am să-ţi mănânc colacul* „ai să mori înaintea mea”; *a-i da cuiva colacul şi lumânarea* „a renunţa” – expresia se foloseşte când cineva nu mai găseşte ce a pierdut sau când nu mai capătă înapoi ce a împrumutat; *a aştepta ca mortul colacul* „a aştepta cu nerăbdare, a aştepta fără rost”; *a pune colac şi lumânare* „a-şi lua nădejdea de la ceva, a nu mai spera să redobândească ceva”. Pe de altă parte, colacii reprezintă un simbol al binelui, al ospitalităţii, al belşugului: *a aştepta colaci calzi*, *a umbla după colaci calzi*, *a veni la colaci calzi* „a aştepta lucruri bune, plăcute şi de-a gata”; *a alerga ca la colaci* „a alerga foarte repede” sinonim cu *a alerga ca la pomană*; *a duce colaci calzi* „a merge bine, a oferi satisfacţii, a face bine”; *a umbla câinii cu colaci*(*i*)*/covrigi*(*i*) *în coadă* „a fi belşug”, *a aştepta/a primi* (*pe cineva*) *cu colaci calzi* (pop.) „a face cuiva o primire călduroasă”. Ironic, *a lua colac* are sensul „a da de ştire, a informa pe cineva despre ceva rău”; *a-şi face coada colac* (pop. şi fam.) „a căuta pretexte nefondate”; *a trecut baba cu colacii* se spune persoanelor care au scăpat o ocazie; *i-a mâncat cioara colacul* (pop. şi fam.) face referire la cineva care a murit. *Să dai colac/turtă zilei c-ai scăpat*! (pop.) este o mulţumire adresată lui Dumnezeu că cineva a scăpat fără probleme. *Colac peste pupăză* (pop. şi fam.) se zice când peste un necaz sau o nenorocire mai vine alta[5] sau când este vorba de un lucru ieşit din comun, de senzaţie. *La cel bogat vine şi dracul cu colaci*, adică „celui norocos îi merge bine întotdeauna”; iar *popâc, moaşe, colac* indică faptul că un lucru se poate întâmpla „tocmai acum, când nici nu mă/ne aşteptam”. *Aşa colac*! este o exclamaţie prin care se consemnează faptul că cineva are noroc. *Cum e sfântul şi colacul* (pop.) are două sensuri a) „omagiul sau darul se măsoară după importanţa persoanei”; b) „după cum e omul aşa e şi atitudinea faţă de el”. *Nu i s-au prins colacii* (pop.) înseamnă că unei persoane nu i-a mers bine sau nu a reuşit ceva.

Termenul *gogoşi* se regăseşte într-o serie de frazeologisme (toate apropiate din punctul de vedere al sensului) care se referă fie la înşirarea unor vorbe goale, fie la ascunderea adevărului: *a înşira la gogoşi* „a spune minciuni, lucruri fără importanţă, a pălăvrăgi”, *a înşira gogoşi de tufă* „a spune palavre, minciuni, fleacuri” şi *a povesti gogoşi*, *a vinde gogoşi*, *a tăia la gogoşi* „a spune minciuni”, *a spune o gogoaşă mai mare decât el* „a spune o minciună”.

Frazeologismele care conţin termenul *plăcintă* (un alt termen culinar din categoria dulciurilor) au o varietate de sensuri. *Plăcintele*, mai ales cele calde, sunt simbol al ospitalităţii (precum colacii calzi): *a aştepta cu plăcinte calde* (*pe cineva*) are sensul „a face o primire călduroasă”, iar *a-i veni plăcintă* „a primi de-a gata”. Plăcintele calde par să fi fost o raritate, întrucât *a se căuta ca plăcinta caldă* şi *a se vinde ca plăcinta caldă* au sensul „a fi foarte căutat; a se vinde foarte repede”. *A sta ca pe o plăcintă* are sensul „a se întinde”, aşa cum se întinde aluatul de plăcintă, iar *a sta/a se aşeza ca o plăcintă* „a sta comod, a se întinde”; *a se pune ca o plăcintă* (*ţigănească*) „a se întinde, a se împrăştia, a sta cu lucrurile peste tot”. Singurul exemplu în care acest termen capătă conotaţii negative este *a i se pregăti plăcinta* „a i se pregăti o surpriză neplăcută; necaz”. *A număra foile din plăcintă/a număra foile la plăcintă* „a-şi pierde vremea cu lucruri inutile”, „a-şi face prea multe socoteli”, „a despica firul în patru”. Pot fi menţionate şi două bine-cunoscute ziceri populare[6]: *la plăcinte*

[4] *Coliva* poate să nu fie însoţită de *colaci*, în alte frazeologisme, dar simbolistica este aceeaşi, a morţii: *a bate coliva în piept*, *a mirosi a colivă* „a fi aproape să moară, a fi cu un picior în groapă”; *am să-ţi mănânc coliva* „ai să mori înaintea mea”.

[5] Când se vorbeşte despre un necaz mare, venit peste alte griji, se foloseşte expresia *colac peste pupăză*, accentuând, astfel, o situaţie care vine să înrăutăţească o altă situaţie, deja precară. În limba română, despre cineva căruia îi merge rău se mai spune că *îi cântă pupăza*. Explicaţia acestui frazeologism o dă Stelian Dumistrăcel, care, pe baza a diferite izvoare, a ajuns la concluzia că expresia evocă situaţia neobişnuită în care o nenorocire, de exemplu o înmormântare (reprezentată prin *colac*), vine asupra cuiva care a avut o altă grijă: o nuntă (simbolizată printr-o împletitură din aluat, numită *pupăză*, în zona Moldovei şi a Ardealului). Cf. Dumistrăcel, 2001, p. 345.

[6] Cf. perifraze proverbiale, expresii idiomatice, unităţi frazeologice, expresii proverbiale, locuţiuni proverbiale etc. Vezi Munteanu, 2013, p. 14.

BDD-V4356 © 2016 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:58:33 UTC)

înainte, la război înapoi[7] – cand este vorba de avantaje, toţi se înghesuie, iar când apar greutăţile, mulţi se retrag; şi *la plăcinte mulţi se adună* cu semnificaţia „om leneş, puturos”. Din aceeaşi sferă semantică face parte şi: *a găsi plăcinta/plăcintele gata* „a se folosi de munca altuia, a-i veni totul de-a gata”. Alte sensuri se regăsec în expresiile: *ce-i plăcintă, să-mi placă* este o replică glumeaţă dată cuiva care întreabă dacă îi place un om; *încă nu s-a copt plăcinta* „încă nu i-a venit cuiva vremea (sau rândul)”.

Pâinea[8] (un produs mai puţin elaborat decât plăcintele) şi sinonimul său regional, *pita*, se regăsesc într-o multitudine de frazeologisme cu sensuri multiple. *Pâinea caldă* semnifică „ospitalitatea”: *a-l aştepta ca pe pâinea caldă* „a-l aştepta cu nerăbdare”, *a ieşi cu pâinea şi cu sarea înaintea cuiva* „a primi cu mare cinste”, dar şi „raritatea”: *a se căuta ca pâinea caldă* „a fi foarte căutat, a se vinde foarte repede”. De asemenea, *pâinea* indică „existenţa unui loc de muncă”, a unui „mijloc de trai”: a *avea pâinea asigurată* „a avea mijloace de existenţă, a avea un loc de muncă”; *a băga în pâine* (*pe cineva*) „a-i face rost de o slujbă cuiva”; *a câştiga o bucată de pâine, a*(*-şi*) *câştiga pâinea* „a munci cinstit”; *a fi în pâine* „a avea un loc de muncă”; *a-i pune pâinea în braţe* „a-l angaja, a-i da un loc de muncă”; *a-l băga în pâine* „a-l ajuta să primească un loc de muncă”, *a-şi agonisi pâinea* sinonim cu *a-şi agonisi hrana* „a-şi câştiga existenţa”, *a-şi asigura pâinea, a-şi câştiga pâinea* (*cinstit*) „a munci, a se întreţine”, *a-şi scoate pâinea* (pop.) „a-şi asigura, prin muncă, traiul zilei”; sau pierderea lui: *a da afară din pâine* (*pe cineva*) „a concedia”, *a-l lăsa fără pâine/pită* „a-l lăsa fără serviciu, a-l da afară”, *a rămâne fără pâine* „a nu mai avea serviciu, a fi sărac”, *a-şi pierde pâinea* „a numai avea din ce trăi; a nu mai avea un loc de muncă”; *a lua cuiva pâinea de la gură* „a lăsa pe cineva fără mijloace de trai, a lua (cuiva) toate posibilităţile de existenţă”; *a nu gusta nici sare cu pâine* „a fi foarte zgârcit”. Aşadar, termenul *pâine*[9] din aceste construcţii are un sens generic, denumind mâncarea esenţială traiului, hrana care se câştigă muncind. Calităţile oamenilor, ca de exemplu bunătatea – este asociată, în unele cazuri, cu *pâinea*: *a fi dulce ca pâinea, a fi ca pâinea caldă, a fi un om bun ca pâinea lui Dumnezeu,* a *fi pâinea lui Dumnezeu* „a fi bun, cumsecade”, *bun ca pâinea* (*cea bună*), *bun ca pâinea cea caldă, bun ca pâinea cea de grâu, bun ca pita caldă* „om foarte bun”; la fel, relaţiile de prietenie dintre cunoscuţi: *a fi pâine şi caş* (*cu cineva*) „a fi prieten la cataramă cu cineva”; *a împărţi pâinea cu cineva* „a trăi împreună”. „Viaţa modestă”, „sărăcia” sunt prezente într-o serie de expresii în care *pâinea* este în asociere cu alte alimente care desemnează strictul necesar: *a trăi cu pâine şi apă* sau *a trăi cu pâine şi sare* „viaţă modestă”; şi în proverbul: *celui flămând tot pâinea-i/pita-i în gând* „cine n-are, tot la ce n-are se gândeşte”. O expresie învechită, folosită de negustorii care îşi făceau reclamă pentru produsele pe care le comercializau este *Ia cu pâine, neamule*! Glumeţ, *a mânca pâine cu sos de limbă* înseamnă „a mânca pâine goală”. *A avea în mână pâinea şi cuţitul* înseamnă „a deţine totul; a dispune de tot; a fi singurul stăpân”, *a-i arunca o bucată de pâine ca la câine* are sensul „a-l hrăni fără nicio afecţiune”, iar zicala *fiecare pâine cu firimiturile ei* demonstrează faptul că „fiecare îşi ştie slăbiciunile”; expresia rimată *fie pâinea cât de rea, tot mai bună-n ţara mea* indică faptul că o persoană se simte (mai) bine în ţara în care locuieşte/în care s-a născut, decât în altă parte; în mod ironic,

[7] Expresia a fost menţionată de Ion Creangă, în *Povestea lui Harap Alb*.

[8] „De la înţelesul de bază ‘aliment’, termenul a ajuns să fie folosit, prin generalizare, pentru ‘hrana necesară traiului’, ‘mijloace materiale necesare viaţii’, sensuri prezente în expresii ca *a câştiga o bucată* (sau *un codru*) *de pâine, a pune pe cineva în pâine* etc. Pe această cale, *pâine* ajunge să însemne chiar ‘existenţă, viaţă, trai’ (...). Date fiind aceste mărturii, înmagazinate în tezaurul limbii, ale preţuirii *pâinii*, nu este de mirare că ‘bun’ se asociază cu ‘pâine’ în expresia *bun ca pâinea caldă*.” (Dumistrăcel, 2011, p. 90)

[9] „*Tatăl nostru* cuprinde cererea pentru asigurarea ‘pâinii celei *de toate zilele*’, o determinare căreia exegeţi contemporani tind să-i substituie un enunţ mai vechi (pentru *de-vulgarizare*): ‘pâinea noastră cea spre fiinţă’ sau ‘*întru* fiinţă’ (...).” (Dumistrăcel, 2001, p. 328)

BDD-V4356 © 2016 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:58:33 UTC)

expresia a fost modificată: *fie pâinea cât de rea, chiar aici în ţara ta, tot ţi-o fură cineva*[10] – poate exprima atât lăcomia, cât şi imoralitatea.

Papara „mâncare preparată din felii de pâine (prăjită) presărate cu brânză şi opărite în apă, în supă, în lapte etc." (asemeni *terciului*, în unele cazuri) este asociată „răului, bătăii": *a găti o papară* (*cuiva*) „a pregăti ceva rău pentru cineva, a întinde o cursă cuiva", *a încasa o papară* „a fi bătut"; *a trage o papară* (*cuiva*), *a trage o papară ca aceea/acelea* „a trage o mamă de bătaie cuiva", „a certa cu asprime", *a se alege cu o papară* (*de la cineva*) „a fi certat rău", *a şti papara cuiva* „a cunoaşte felul drastic de a fi al cuiva".

Turta[11], asociată unor obiceiuri populare, este, în general, simbolul sărbătorii: *a-i rupe turta* (*cuiva*), *a-i frânge turta* (*cuiva*) înseamnă „a sărbători naşterea unui copil". Verbul *a bea* asociat termenului *turtă* se regăseşte într-o serie de frazeologisme în care *turtă* semnifică „(beat) rău": *beat turtă, a se face turtă de beat, a se face turtă pe jos*. Sensul „a se îngriji de interesul propriu, în paguba altora" apare în expresiile: *a-şi trage spuza pe/sub turta sa, a trage cenuşa pe turta sa*. *A cădea/a se face turtă* (*pe jos*) înseamnă „a cădea jos, pe neaşteptate; a se lungi pe pământ dintr-o dată", iar *a lua cenuşa de pe turta* (*cuiva*) „a-l despuia pe cineva de ce are mai bun". Expresia rimată *a sta pe loc ca turta-n foc* (pop.) are două sensuri: fie „a sta nemişcat", fie „a nu acţiona". *Rudă pe turtă crudă* desemnează o rudă foarte îndepărtată, „rudă de la nouă neamuri".

Mămăliga[12], hrana specifică ţărănimii secole de-a rândul, se regăseşte într-o serie variată de frazeologisme: *a amesteca vorba ca făcăleţul mămăliga* „a îndruga verzi şi uscate; a spune nerozii"; *a avea mămăligă în gură* „a vorbi greoi; a vorbi nelegat"; *a căuta nod în mămăligă* „a căuta cu orice preţ greşelile, cusururile cuiva"; *a face mămăligă* (*pe cineva* sau *ceva*) „a distruge, a face praf"; *a fi bun de tăiat mămăliga* „a nu fi bun de nimic, a nu rezista la nimic"; *a rămâne cu aţa mămăligii* „a rămâne lefter"; *a nu avea* (*nici*) *sare de mămăligă* „a fi foarte sărac"; *a-şi scoate mămăliga* (pop.) „a-şi asigura prin muncă traiul zilei"; *când prinde mămăliga coajă* „când va prinde (cineva) curaj"; *a o pune de mămăligă* are două înţelesuri: a) „a se afla sau a ajunge într-o situaţie dificilă, neplăcută", şi b) „a o păţi, a da greş"; *a explodat mămăliga* – întrucât mămăliga nu poate exploda[13], expresia a devenit celebră[14]. Unui om nătăru i se spune că este *mămăligă nefiartă*. *Mămăligar* se foloseşte fie la modul glumeţ pentru a desemna „o persoană care consumă multă mămăligă", fie depreciativ, pentru a denumi „un om lipsit de energie, de voinţă, de personalitate". În alte cazuri, „e greu de precizat dacă o îmbinare de cuvinte s-a desprins dintr-un proverb căpătând autonomie lexicală sau dacă într-un proverb a fost inclusă o îmbinare de cuvinte cu valoare lexicală, de regulă o expresie sau o locuţiune figurată"[15]. Relevante în acest sens sunt proverbele: *Mămăliga*

[10] Versuri ale cântecului *Traiască berea*, cântat de formaţia românească Spitalul de Urgenţă.
[11] „ (...) produsul numit *turtă* poate fi (şi) cel regăsit în unele rituri legate de moarte, cum se înregistrează, bunăoară, prin părţile Oraviţei unde, după ieşirea sufletului, cei ai casei coc o turtiţă din făină de grâu şi o aruncă pe fereastră pentru a-i servi ca bucate celui răposat." (Munteanu, 2013, p. 49) Cf. S. Fl. Marian, *Înmormântarea la români*, 1995, p. 311.
[12] „Cuvântului *mămăligă* i s-au asociat origini care mai de care mai stranii, inclusiv una geto-dacă... Şăineanu afirmă că este un termen format în graiul copiilor, înrudit cu cel de mamă, cea care dă hrană pruncilor. În orice caz, majoritatea lingviştilor consideră că etimonul ar fi cuvântul *mămăligă*, în timp ce forma *măligă*, întâlnită şi ea foarte frecvent (Mihail Sadoveanu, în povestirea «Copilul nimănui», foloseşte expresia *boţuri de măligă*), este un derivat. Acestei derivări i se acordă forma unei afereze (...). Ni se pare ciudat faptul că se evită sistematic investigarea unui traseu etimologic mai simplu: de la etimonul latin *melica* la italienescul *meliga* şi românescul *măligă*." (Macri, 2008, p. 62)
[13] Sintagma *mămăliga românească nu explodează* apare periodic în discursul public. (http://adevarul.ro/locale/cluj-napoca/de-nu-explodeaza-mamaliga-romaneasca-legatura-nefasta-profilul-psihologic-feminin-romanilor-capul-plecat-fata-tatucilor-istoriei-1_559bf1b4f5eaafab2c55bcc0/index.html/19.11.2016)
[14] Ioan Chiş, participant la Revoluţia din decembrie 1989, a intrat în balconul Operei din Timişoara şi a strigat celebra expresie în faţa a zeci de mii de oameni. (http://adevarul.ro/locale/timisoara/ziua-libertatii-omul-lansat-expresia-a-explodat-mamaliga-1_50abe5f17c42d5a663820981/index.html/19.11.2016)
[15] Groza, 2011, p. 42.

BDD-V4356 © 2016 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:58:33 UTC)

nesărată este ca nunta fără lăutari; *decât mămăligă cu unt şi să ma uit în pământ, mai bine pâine cu sare şi să mă uit la soare*; *flămândului şi o bucată de mămăligă rece i se pare plăcintă*; *peşte, peşte, mămăliga prăpădeşte*; *mămăliga-i stâlpul casei, pâinea-i cinstea mesei*.

Termenul *terci* („mâncare gătită din mălai fiert în apă; mămăligă foarte moale") prezintă sensuri diferite în frazeologisme: *a nu mai răscoli terciul* „a nu mai aminti de lucruri neplăcute", *a face terci* (*pe cineva*) „a bate foarte tare", *a cădea cu nasul în terci* „a-şi pierde buna reputaţie, cinstea, omenia". Despre oamneni, *a fi moale terci* are sensul „a fi bleg, foarte moale". Expresia *s-a întărit terciul* înseamnă că „nu-i de glumă". Spre deosebire de *terci, păsatul* este asociat lucrurilor bune: *a fi păsat dulce* „a fi lucru bun şi plăcut", *a-i cădea lapte în păsat, a-i cădea miere în păsat* „a-i merge foarte bine", „a izbuti în toate", *a se învârti ca mâţa pe lângă blidul cu păsat* „a aştepta cu nerăbdare"; *a vărsa laptele în păsatul cuiva* „a face un bine cuiva, a-l ajuta"

Termenii gastronomici care fac referire la produsele obţinute din lapte se găsesc în număr mare în frazeologisme, uneori singuri, alteori în combinaţie cu alt produs din aceeaşi categorie. *Zerul* se regăseşte, în general, alături de *brânză*, *urdă* şi *unt* şi implică o uşoară nuanţă de inferioritate faţă de restul produselor: *a alege brânza de/din zer, a alege urda de/din zer, a alege untul de/din zer* „a separa lucrurile", „a face o separare a problemelor", „a face ordine, a face dreptate, a scoate adevărul la suprafaţă" sau *a se alege brânza din zer, a se alege urda din zer* „a se alege binele de rău". În expresia *a scoate zer şi din piatră* (*seacă*) se observă o reabilitare semantică: „a obţine ceva cu foarte mare greutate".

Termenul *brânză* are o productivitate foarte mare la nivelul frazeologismelor, înglobând o multitudine de nuanţe semantice. Exemplele anterioare prezentau o asociere la nivel semantic a acestui termen cu o oarecare superioritate în raport cu *zerul*. La polul opus se află o serie de frazeologisme în care *brânza* apare ca ceva „uşor", fără importanţă, inutil şi prost: *a* (*nu*) *face vreo brânză, a nu face nicio brânză* „a fi lipsit de valoare, a eşua"; *a nu face brânză cu cineva* „a nu se înţelege, a nu se împăca cu cineva", *a nu face mare brânză* „a nu avea nicio valoare", *mare brânză*! „mare lucru!", „nu cine ştie ce". Sensul „imposibil", „ireal" se regăseşte în *brânză de iepure* „ceva care nu există"; *cu bani cumperi şi brânză de iepure* „cu bani se poate (cumpăra) orice". Există, de asemenea, o serie de expresii care fac referire la miros: *se împute brânza* „s-au stricat lucrurile; treburile nu mai merg bine", „s-a stricat prietenia" sau la textura unui aliment: *ca-n brânză* „uşor, fără a întâmpina rezistenţă", *a-i mege ca în brânză* „a nu avea greutăţi, piedici"; *a intra ca-n brânză* „a pătrunde foarte uşor"; *când e brânză nu-i bărbânţă* „când ai una, îţi lipseşte alta". *A fi zgârie-brânză* face referire la caracteristica umană de „a fi zgârcit"[16]. Sinonim cu *asta-i altă brânză* este frazeologismul: *asta-i altă mâncare* (*de peşte*) cu sensul „asta-i cu totul altceva"; în relaţie de antonimie: *a fi tot o mancare de peşte* „a fi acelaşi lucru". *Brânză bună în burduf de câine* se spune despre un om cu însuşiri frumoase, care însă nu le foloseşte în scopuri bune. *Frate*, (*ne*)*frate, dar brânza-i pe bani* indică faptul că „afacerile sunt afaceri; în afaceri nu poate fi vorba de sentimentalism; în afaceri nu trebuie să se ţină seama de relaţii de familie, de prieteni sau de sentimente". *Ducă-se opt şi cu-a brânzei nouă*[17] (pop.) se zice când cineva scapă (sau doreşte să scape) de o persoană supărătoare. *Săptămâna brânzei* (sau *săptămâna albă*) este numită

[16] „Iorgu Iordan încearcă să ofere o explicaţie a modului în care iau naştere (şi) astfel de compuse: «Majoritatea lor sunt şi produsul fanteziei noastre, nu numai al afectului: *zgârie-brânză, brânză-n sticlă* etc. trezesc în mintea ascultătorului imaginea omului care, de teamă să nu mănânce mai mult decât îi permite avariţia, de-abia atinge (zgârie!) brânza din farfurie sau o pune pur şi simplu într-o sticlă (ca să... risipească şi mai puţin)»." (Munteanu, 2013, p. 128) Cf. Iorgu Iordan, *Stilistica limbii române*, 1975, p. 13.

[17] Este o exclamaţie care marchează, iniţial, satisfacţia, uşurarea în legătură cu trecerea postului mare. Cf. Dumistrăcel, 2001, p. 53-56.

BDD-V4356 © 2016 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:58:33 UTC)

astfel pentru că, „înaintea postului Paştelui, de şapte săptămâni, în cea care le precede este permis «fruptul alb» în sensul etimologic al cuvântului, aşadar consumul de lapte şi brânză”[18].

C*aşul* este asociat tinereţii, „lipsei de experienţă”: *a nu-i fi picat caşul de la gură* „a fi foarte tânăr”; *a avea caş la gură* „a fi imatur, lipsit de experienţă”. Expresia populară *a deşerta caşul* are semnificaţia „a fugi”. *A fi pâine şi caş cu cineva* presupune a fi prieten cu cineva. *Caşcavalul* sugerează pretenţiile exagerate în: *a intra în/la caşcaval*, *a se întinde la caşcaval* (fam.) „a avea pretenţii exagerate faţă de poziţia sau însuşirile reale”, „a se obrăznici”; *a se întinde precum caşcavalul prăjit* „a nu se mai termina”.

Termenul *unt* are, în cadrul unor frazeologime, sensul de „partea cea mai bună”, mai ales în combinaţie cu *zerul*, dar şi atunci când se regăseşte singur: *a alege untul* „ a alege ce este mai bun; a alege partea cea mai bună”. *A trăi în unt şi miere* semnifică „a trăi în belşug”. *Parcă-i uns cu unt* (pop.) se spune despre cineva care este frumos, gras, dolofan. *A unge pe cineva la inimă cu unt* (sau *cu miere*) presupune a produce cuiva o mare bucurie sau plăcere. Asociat sensului de „bătaie”, *untul* sugerează „a bate zdravăn; a snopi în bătaie”; *a*(*-l*) *bate de-i iese untul*; a *bate până iese untul din el*. Ca şi în cazul termenului *brânză*, există câteva frazeologisme care fac referire la textura untului şi implică lipsa efortului: *ca pe unt* „uşor, fără piedici”; *a merge ca pe unt*, *a merge ca untul* „a mege bine/uşor; a se descurca bine”, sinonim cu *a merge ca uns*. *A bate apa în piuă, să se aleagă unt* înseamnă „a vorbi mult şi fără rost; a face ceva inutil”. *Un ort, un zlot, un tult şi o oală de unt*[19] presupune „a plăti un preţ exagerat (pentru ceva)”.

Iaurtul se regăseşte într-un număr relativ mare de frazeologisme, în general, în combinaţie cu termeni din aceeaşi categorie a produselor obţinute din lapte: *a turna iaurt peste smântână* (pop. şi fam.) se spune despre o gospodină nepricepută: „a nu se pricepe la treburi gospodăreşti” sau alături de alte preparate culinare, creându-se o opoziţie referitoare la temperatura la care acestea se consumă: *cel ce s-a fript cu terci suflă şi-n iaurt, cel ce s-a fript cu zeamă suflă şi-n iaurt, cel ce s-a fript cu borş suflă şi-n iaurt, cel ce s-a fript cu supă suflă şi-n iaurt* „a fi extrem de precaut într-o situaţie dată”. *A pune piper şi-n iaurt* (pop. şi fam.) desemnează bătaia de joc faţă de ce are cineva (în cantitate mare).

Trecând într-un alt registru, cel al mâncărurilor lichide (*borşul, ciorba, supa, zeama* etc.), *borş* dobândeşte sensuri multiple: *a-i da borşul* „a minţi pe cineva”; la fel, *a mânca borş* „a minţi, a spune lucruri neadevărate”, *a-i da borşul în foc*[20] „a se enerva”, *a-i da borşul pe nas* „a-i curge sânge din nas”, *a fi cu borşul pe foc şi cu peştele în iaz* „a promite ceva ce nu-i este la îndemână”, *a se amesteca în borşul cuiva* „a se amesteca în treburile cuiva”, *a mânca borşul cuiva* (pop.) „a fi înşelat într-o afacere de cineva”. *A veni ca la borş* are sensul „a veni şi a pleca repede”. Termenul *ciorbă* şi sinonimele parţiale ale acestuia, *supă*, *zeamă* sunt prezente în alte frazeologisme: *a nu se băga în ciorba cuiva* „a nu se băga în treaba cuiva”, *a se amesteca în ciorba altuia/cuiva* „a se amesteca în treburile cuiva”, *a băga pe toate/pe toţi într-o ciorbă* „a considera pe toate/toţi la fel; a nu face deosebirea între ei/ele”. Proverbul *cine s-a ars cu ciorbă suflă şi-n iaurt*[21] înseamnă că „cine a păţit-o o dată devine prevăzător”. Expresia figurată *ciorbă lungă* presupune „vorbărie multă şi inutilă”. *Găina bătrână face zeama/ciorba bună* desemnează o „persoană experimentată care face un lucru bun”; *a mânca singur bucatele şi a lăsa altora zeama* „a trage singur tot folosul, lăsând altora

[18] Dumistrăcel, 2001, p. 52. De asemenea, expresia se poate referi şi la pisici, cu sensul „a fi în perioada rutului”.
[19] Expresia „reprezintă, în fond, o probă a cunoaşterii numai aproximative, în mediul rural românesc, a valorii banilor, în special când este vorba de cei de aur şi de argint.” (Dumistrăcel, 2001, p. 423)
[20] Expresia este sinonimă cu *a se face borş* (pop. şi fam.) „a se înfuria”.
[21] Vezi expresiile de mai sus: *cel ce s-a fript cu terci suflă şi-n iaurt, cel ce s-a fript cu zeamă suflă şi-n iaurt, cel ce s-a fript cu borş suflă şi-n iaurt, cel ce s-a fript cu supă suflă şi-n iaurt* „a fi extrem de precaut într-o situaţie dată”.

BDD-V4356 © 2016 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:58:33 UTC)

foarte puţin sau nimic". *Zeama lugă să se-ajungă* este „mâncarea inconsistentă, făcută cu prea multă apă, pentru a ajunge multor persoane". *Soarbe-zeamă* denumeşte „un om prost, molâu", iar *zeamă de vorbe* „vorbărie deşartă; vorbe goale", *zeama de franci* desemnează bănetul, iar *zeama de clopot* semnifică „moartea"; *a bea zeama clopotului* „a muri". Popular, *a fierbe în zeama lui* are semnificaţia „a se necăji". *A nu fi de nicio zeamă* (*a nu fi nici de zeama oului/a prunelor*) se spune despre cineva pe care nu se poate pune niciun temei, care nu este bun de nimic; a *mânca singur bucatele şi a lăsa zeama altora* implică „a trage singur foloasele, altora lăsându-le foarte puţin sau nimic". Regional, *a lăsa* (*pe cineva*) *în zeama lui* presupune „a lăsa (pe cineva) în pace", iar *a fierbe în zeama lui* (pop.) „a se necăji". *A fi botezat cu zeamă de varză* (reg.) se spune despre oamenii care sunt răi din fire.

Valorile expresive create în cadrul unităţilor frazeologice enumerate provin, de foarte multe ori, din valorificarea potenţialului expresiv al substantivelor care participă la constituirea frazeologismelor. „Însuşirile" sugerate de substantivele din domeniul gastrononic, care orientează semantica unităţilor frazeologice, „creează", de cele mai multe ori, sensul denotativ al acestora. În cazul acestor îmbinări de cuvinte, prezenţa unui număr considerabil de lexeme culinare este garanţia „transmiterii" efectelor expresive. Când substantivul este folosit în mod curent în toate registrele funcţionale, există posibilitatea ca acesta să capete valori semantice pe care la nivel paradigmatic nu le deţine.

BIBLIOGRAPHY

Bucă, Marin, *Marele dicţionar de expresii româneşti*, Bucureşti, Editura Meteor Press, 2011.

Dumistrăcel, Stelian, *Lexic românesc*: *cuvinte*, *metafore*, *expresi*, Iaşi, Casa Editorială Demiurg Plus, 2011.

Dumistrăcel, Stelian, *Până-n pânzele albe*: *expresii româneşti*, Iaşi, Institutul European, 2001.

Groza, Liviu, *Probleme de frazeologie*: *studii*, *articole*, *note*, Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti, 2011.

Iordan, Iorgu, *Stilistica limbii române*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1975.

Macri, Vlad, *Stufat ori estouffade*? *sau Există bucătărie românească*?, Bucureşti, Editura Humanitas, 2008

Marian, S. Fl., *Înmormântarea la români*, Bucureşti, Editura „Grai şi Suflet – Cultura Naţională", 1995.

Mărănduc, Cătălina, *Dicţionar de expresii*, *locuţiuni şi sintagme ale limbii române*, Bucureşti, Editura Corint, 2010.

Munteanu, Cristinel, *Frazeologie românească*. *Formare şi funcţionare*, Iaşi, Institutul European, 2013.

Tomici, Mile, *Dicţionar frazeologic al limbii române*, Bucureşti, Editura Saeculum Vizual, 2009.

*** *Dicţionarul limbii române*, tomul I, partea I, *A-B*, Bucureşti, Socec, 1913; tomul I, partea a II-a, *C*, Bucureşti, Universul, 1940; tomul I, partea a III-a, *D-de*, Bucureşti, Universul, 1949; tomul II, partea I, *F-I*, Bucureşti, Imprimeria Naţională, 1934; tomul II, partea a II-a, *J-lacustru*, Bucureşti, Universul, 1937; tomul II, partea a III-a, *Ladă-lojniţă*, f.a.

*** *Dicţionarul limbii române*, serie nouă, Bucureşti, Editura Academiei, tomul VI, *M*, 1965-1968; tomul VII, partea I, *N*, 1971; tomul VII, partea a II-a, *O*, 1969; tomul VIII, *P*, 1972-1984; tomul IX, *R*, 1975; tomul X, *S*, tomul XI, partea I, *Ş*, 1978; tomul XI, partea a II-

BDD-V4356 © 2016 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:58:33 UTC)

a, *T*, 1982-1983; tomul XII, partea I, *Ţ*, 1994; tomul XII, partea a II-a, *U*, 2002, tomul XIII, partea I şi a II-a, *V* şi W, *X*, *Y*, 1997-2005; tomul XIV, *Z*, 2000; tomul I, partea a III-a, *D*, 2006.

Surse

http://adevarul.ro/locale/cluj-napoca/de-nu-explodeaza-mamaliga-romaneasca-legatura-nefasta-profilul-psihologic-feminin-romanilor-capul-plecat-fata-tatucilor-istoriei-1_559bf1b4f5eaafab2c55bcc0/index.html/19.11.2016

http://adevarul.ro/locale/timisoara/ziua-libertatii-omul-lansat-expresia-a-explodat-mamaliga-1_50abe5f17c42d5a663820981/index.html/19.11.2016

BDD-V4356 © 2016 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:58:33 UTC)